

Sturovics Andrea: Mózes öt könyve, mint a zsidó hagyomány része

A Tóra: jelentése:

ירה (j. r.h) gyök: „tanítani” (BDB: direction, instruction, law)

- tanítás
- törvény

A törvény fogalma:

lex - legis (latin): Vulgata fordításában, *nomosz* (Septuaginta)
vö. még: *ius – iuris, fas – fatis, mos – moris* (latin)

Tóra: a szó bibliai használata

- egy adott specifikus törvény: 3Móz 6.7
- וְאֵת תּוֹרַת הַמִּצְוֹת הַקְּרִיב אֶתָּה בְּנֵי-אֶהְרֹן לְפָנַי יְהוָה אֱלֹ-פָנַי הַמְּצַבֵּחַ.
- Mózes öt könyve: (Pentateuchus)
- Mózes Tórája (Mózes tanítása)

Tóra: a kifejezés a rabbinikus irodalomban:

- Szefer Tóra (ספר תורה, מגילת תורה)
- Tóra se-bi-ktav (Írásbeli Tóra)- Tóra se-baal pe (Szóbeli Tóra): teljes hagyományanyag, amely a Tóra után halmozódott fel

„két Tóra:” forrás: Babiloni Talmud, Sabbath 31a

Történt, hogy egy nemzsidó elment Sammaj elé, és azt kérdezte: Hány tórátk van? Azt válaszolta: Kettő. Szóbeli és Írásbeli Tóra. Azt mondta neki a nemzsidó: Ami az Írottat illeti, hiszek neked, ami a Szóbelit illeti, nem. Téríts be úgy, hogy csak az Írásbelit tanítod meg nekem. Sammaj megfedte és kivitette. A nemzsidó elment Hillel elé, és az betérítette. Első nap azt mondta neki Hillel: „*Alef, bét, gimel*” Másnap megfordította (a betűk sorrendjét). Azt mondta erre a betért: Tegnap nem így mondtad nekem. Hillel azt mondta: Hát nem rám kell támaszkodnod (a betűk dolgában is)? Támaszkodj rám a Szóbeli tanban is.

- teljes Héber Biblia: **Kitvei ha-kodes/Kitvei kodes (כתבי הקודש – כתבי קודש): kétféle értelemben használják: a Szent Iratai/Isten Iratai** (Isten szerzőségére utal) vagy **Szent Iratok** (szent, azaz nem profán irodalom, könyvek összessége, amely egy adott kánon alapján tartozik össze). **Misna, Yadaim 3. 5.:** Rabbi Akiva: „ כל הכתובים קודש ושיר השירים קודש ” Id. még kitvei ha-kodes/kitvei kodes speciális halakhikus státuszát: Misna, Sabat, 16. 1: „az ember köteles kimenteni a szent iratokat a tűzből szombaton”
- **specifikus törvény: chok (חוק), mispat (משפט), micva (מצוה)**
- **Mózes öt könyve: „Chumas” (חומש, המישה חומשי תורה)**

Ben Azzaj ült, tanult és magyarázta a Tórát [kutatta az értelmét דרש]. Tűz gyulladt ki körülötte. Mentek, és elmondták Rabbi Akivának: Rabbi, Ben Azzaj ül, tanul, és tűz veszi körül! [Akiva] elment hozzá és azt mondta neki: Hallottam, hogy tanultál, és tűz vett körül. Ben Azzaj azt mondta: Így van. Akiva megkérdezte: A *merkava* irodalomból [szó szerint: szekér, Jehezkél/Ezékiel 1. magyarázatai,

általános értelemben: misztika] tanultál? Nem. Csak ültem, és ismételtem (קוּרַר) a Tóra szavait. A Tórától átmentem a Neviimre, a Neviimből a Ketuvimra, és a szavak annyira örültek, mint amikor adva lettek a Szinájon. (Sir haSirim Rabba 1.)

- teljes Héber Biblia: Tenakh/Tanakh, (תנ"ך : תורה נביאים, כתובים)
- הלכה halakha

Kinyilatkoztatás: „Égből kapott Tóra” (תורה מן השמים)

Tóraadás

1. Szinaj hegyi Tóraadás

forrás: Misna, Avot, 1. 1.

Mózes a Szinajon kapta a Tórát és továbbadta Jósuának, Jósua a véneknek, a vének a prófétáknak, a próféták pedig tovább hagyományozták a Nagy Gyülekezet/Nagy Szanhedrin tagjainak.

A Tóra pre-egzisztencialitása

forrás: Beresit Rabba, 1. 4

Hat dolog előzte meg a világ teremtését. Ezeknek egy része valóban meg is született, a többi csak gondolatban született meg. A Tóra és a Jóteremtő trónja valójában megszülettek. Az Atyák, Izrael, a Szentély és a Messiás neve viszont csak gondolatban születtek meg. Rabbi Ahava, Rabbi Zeira fia szerint a megtérés is. Mások szerint még az Édenkert és a Gyehenna is. Rabbi Sámuel, Rabbi Jichak fia nevében azt tanuljuk, hogy Izrael fogalma mindenképpen megelőzte az összes többit, hiszen ha nem tudta volna a Jóteremtő, hogy huszonhat generációval később megteremti Izraelt, nem állna a Tórában, hogy parancsold meg Izrael fiainak, vagy hogy mondd meg Izrael fiainak. Rabbi Banai szerint az egész világ a Tóra kedvéért lett megteremtve. (Komoróczy Szonja Ráhel fordítása)

Ki írta a Tórát?

- isteni szerzőség
- „al pi” / al jedei (על פי, על ידי) kifejezések használata
- nevua (נבואה): prófécia (vö. sugalmazottság)

Felmerülő kérdések és válaszlehetőségek a hagyományon belül: a zsidó hagyományon belüli kritikai megközelítés

Dvarim (Deuteronomium): Mózes halálának szerzősége

forrás: Babiloni Talmud, Baba Batra traktátus 15a

Jósua megírta [saját] könyvét, és még nyolc verset a Tórából. *Baraitából* [a talmudnál korábbi, a talmudi szöveg által idézett rabbinikus vélemény, álláspont, vita. ld. *Toszefta*] tanuljuk: Ki mondta [kinek a véleménye volt az, hogy] hogy Jósua [az utolsó] nyolc verset írta a Tórából? *Baraitából* tanuljuk: „és meghalt ott Mózes, az Örökkévaló szolgája” (5Móz 34. 5): lehetséges talán, hogy Mózes meghalt [és közben azt] írta: „és meghalt Mózes”? [Nem, hanem az történt, hogy] idáig írta meg Mózes, innentől Jósua és folytatta. Ez Rabbi Juda véleménye, mások szerint pedig Rabbi Nechemia véleménye.

Azt mondta [ellenvetésként] erre Rabbi Simon: lehetséges talán, hogy a Tórából akár csak egyetlenegy betű is hiányozott [amikor egy, ennél korábbi helyen az van írva]: „fogta **ezt** a széfer Tórát...” (5Móz 31. 26) [ami azt jelenti, a teljes könyvet fogta, amiben már Mózes halála előtt sem

lehetett hiány]? [Nem lehetséges, inkább az a válasz, hogy] eddig a Szent, Áldott Ő diktálta a Tórát, Mózes elismételte, majd leírta. Innen [az utolsó nyolc versben, amelyben Mózes haláláról van szó] a *Szent, Áldott Ő* [azaz Isten] diktálta, Mózes pedig könnyeivel leírta. Ahogy az lentebb (Jeremiás könyvében mondva van) „És azt mondta Barukh: szájával mondta mindezeket a szavakat, én pedig tintával leírtam a könyvbe.” (Jer 36. 18.) . vö. jT Meg. 4. 1). Ki szerint „a *Szent, Áldott Ő* diktálta, Mózes pedig könnyeivel leírta.”?

Kinek [a véleményével egyezik] amit Rabbi Jósua bar Abba mond (...) [és még más bölcsek, amely szerint] ezt a nyolc [utolsó verset] egyedül [egy személynek]/ egyben kell olvasni? Azt mondanád, ez Rabbi Juda és nem Rabbi Simon véleményével egyezik? [Mivel Rabbi Simon véleménye szerint ez a nyolc sor ugyanúgy íródott, mint a Tóra többi része, tehát nincs különbség a felolvasásának technikájában sem]. Még ha azt is mondanád, ez rabbi Simon [véleménye], mivel igenis megkülönböztetjük [nem teljesen azonos módon írták le mégsem.]

középkori magyarázatok a talmudi szöveghez:

- (Ritba): mert a fájdalomtól nem tudott megszólalni, sírt, és közben írt. (vö. Rasi Menachot 30a-hoz)
- az egész Tórát tintával írta le, és ezt a nyolc sort a könnyeivel, (így teljes is a szöveg, de nincs is olyan formában leírva, mint a többi rész, ami már megtörtént), s ezek a sorok csak később lettek tintával leírva. (Rama)
- a tóra permutálva lett adva, a betűk csak aktualitásuk pillanatában rendeződnek a helyükre (nyernek értelmet)

talmudi idézetre további középkori magyarázatok: „ezt a nyolc [utolsó verset] egyedül [egy személynek] kell olvasni” értelmezései:

- ketten olvasnak (hogy aki nem tud, kevésbé tud, ne szégyenüljön meg)
- ketten olvassák: egy, akit felhívtak a Tórához, a másik helyette olvas. (abból adódik, hogy sokan már nem tudnak Tórát olvasni, de a Tórára mondott áldás micváját és azzal a tóraolvasás parancsolatát teljesítenék.)
- a Tórához felhívott olvas, a másik ott olvas, ahol kell (segít a tóraolvasónak)
- megfelelnek a verseket fő/4-4 vers
- „különleges” (egyedülálló tudással rendelkező személy olvassa ezt a részt)

A Tóra integritása, lehetséges-e változás a kinyilatkoztatásban: Ezra, Mózes és a héber ortográfia

Babiloni Talmud, Szanhedrin traktátus, 21b

Mar Zutra, mások szerint Mar Ukba mondta: Eredetileg a Tóra a Szinajon héber karakterekkel lett adva Izraelnek, és a szent [azaz héber] nyelven. Később, Ezra korában a Tóra asurit [„asszír” betűk: kvadrát kalligrafikus írás, ld. tóratekercs] betűkkel lett adva, arámi nyelven. Végül ők [Ezra korának bölcsei] az asurit betűket választották, és a héber nyelvet Izrael számára.

Az lett tanítva Rabbi Joszi azt mondta: ha Mózes nem előzte volna meg, Ezra méltó lett volna, hogy átvegye a Tórát Izrael számára. [Mire alapozza ezt? Két bibliai versre]: Mózesről az van írva: „Mózes **felment** Istenhez” (Semot 19. 3), Ezráról pedig az van írva: „Ezra **felment** Babilonból” (Ezra 7. 6). Ahogy az egyik helyen [Mózes esetében] a „felment” ige a Tóra[megkapására vonatkozik], ugyanúgy a későbbi helyen is [Ezra esetében is arra kell vonatkoznia]. (...) És bár a Tóra nem Ezrának lett adva, a Tóra írásá[ának] változása Ezra által történt.

Az lett tanítva: Rabbi mondta: A Tóra eredetileg *asurit* betűkkel lett adva Izraelnek. Amikor Izrael vétkezett, az [asurit betűk] átváltoztak „kurzívá”. Amikor azonban megbánták bűneiket, a betűk visszaváltoztak asurit-tá.

Rabbi Simon ben Elazar mondta Rabbi Eliezer ben Patra nevében, aki Elazar ha-Modiintól tanulta ezt: a [Tóra] írása soha nem változott meg!

Miért éppen Ezra? Neh. 8. 1-3

Ezra: a Tóra szövegének szerkesztője

puncta extraordinaria/"*eszer nekudot*" (10 pont) a tóratekercsben, melyeknél az írnokok vesszőt tesznek hozzá a szöveghez: olyan részeket jelölnek vele, amelyek nem érthetők egyszerű, betű szerinti értelmezéssel:

forrás: Bamidbar Rabba 3. 13.

(Más vélemény), amely a [tóra szöveghez] hozzátoldott vesszőket magyarázza: Ezra indokolja őket. Ha Eljahu [Illés próféta, más olvasatokban Mózes] jön és kérdezi [Ezrát]: miért írtad oda ezeket a **szavakat**?! Azt válaszolom: amiért vesszőkel láttam el ezeket a verseket. S ha azt mondja: jól tettem, hogy odaírtam őket (a szavakat), azt válaszolom: eltörölhetem onnan a vesszőket. [Ezra dönti el, mi van a Tórában?]¹

a szöveg későbbi magyarázatai:

- Azaria de Rossi: (1513- 1578): tévelygő diák írja ezt a részt, tanára vezetése nélkül
- Rabbi Y. F. Lissner (Avot di Rabbi Natan kommentárjában): Ezra ha-Szofer (írnok) javította a Tóra[i szöveget] a tikkun szofrimmal [írnokok jelei a tekercsen] szükség szerint.

Moses Alshakar 16. sz. (responsum no. 74): nincs különbség aközött, hogy a Tóra Mózesen vagy Ezrán keresztül lett adva, annak értelmében, ahogy a bölcsek az magyarázhatták *ott*.

Miért éppen Eljahu szerepel Ezra beszélgetőtársaként?

- hagyományos szövegek arra, hogy Eljahut próféta szövegváltoztatokat dönt el
- középkori szövegekben Eljahu próféta, aki álomban, látomásban megjelenve prófécia értékű kinyilatkoztatást ad

példa: Eljahut, mint a történet főszereplőjét a részletekről kérdezik

Rav Avraham, ha-navi, (navi: próféta egyetlen forrásból ismert személy, nevében olvashatunk egy magyarázatot az 1Kir 17. 6 – hoz):

„*oravim* (עורבים): varjak hoztak neki kenyeret és húst – [Elijahunak. Ezt] úgy kell magyarázni: kereskedők - (סוחרים): R Avraham na-navi megkérdezte erről Eljahu-t, aki azt mondta neki: írónki hibáról van szó – (טעות סופר) taut sofer: a *res a bet* előtt kellene hogy legyen: így ha „*ovrim*” (עורבים) „azaz akik áthaladnak”-ként kell érteni (tehát kereskedők), hoztak neki kenyeret és húst.”

(in. ms. Sasson 349., Ohel David 1102 Rav Avraham ha-navi azonosítható talán Avraham ben Smuel ha-navi-val, aki 1130 körül született. (forrás: Heshel, Avraham, Joshua: Al ruach ha-kodes bi-mei ha-beinajim, pp. 175- 208, in. Sefer ha-Jovel li-kvod Alexander Marx, chelek ivri, NYC, 1950)

¹ A vesszők hibákat jeleznek. Az odaírt szavak az Ezra szerinti helyes olvasatot jelentik. Eltörölni a vesszőket annyit tesz, mint a hibajelzést eltávolítani a szavak mellől. A hibajelzés eltávolítása a beírt szavak mellől azt jelenti, Ezra helyesen javított Eljahu/Illés szerint.

Beresit: Beresit, Noah, Lekh lekha, Va-jera, Hajjei Szara, Toledot, Va-jece, Va-jislah, Va-jesev, Mi-kec, Va-jiggas, Va-jehi

Semot: Semot, Va-era, Bo, Be-sallah, Jitro, Mispatim, Teruma, Tecavve, Ki-tissza, Va-jakhel, Pekudei

Va-jikra: Va-jikra, Cav, Semini, Tazria, Mecora, Aharei mot, Kedosim, Emor, Be-har, Be-hukkotai

Ba-midbar: Be-midbar, Naszo, Behaalotkha, Selah lekha, Korah, Hukkat, Balak, Pinhasz, Mattot, Maszei

Devarim: Devarim, Va-ethannan, Ekev, Sofetim, Ki tece, Ki tavo, Niccavim, Va-jelekh, Haazinu, Ve-zot ha-Berakhah

Ajánlott szakirodalom

Halivni Weiss, David. Revelation Restored: Divine Writ And Critical Responses. Boulder, Colo. : Westview Press, 1997.

Kasher, Rimon. The Interpretation of Scripture in Rabbinical Literature, in. Mulder, Martin Jan. (ed.) Mikra: text, Translation, Reading and Interpretation of the Hebrew Bible in Ancient Judaism and Early Christianity. Van Gorcum, Assen/Maastricht Fortress Press, Philadelphia, 1988